

Aktív zenehallgatás lehetősége alsó tagozaton újrahasznosított hangszerek segítségével

Deákné Kecskés Mónika –Várszeginé Gáncs Erzsébet
Széchenyi István Egyetem, Győr

Bevezetés

Napjainkban egyre gyakrabban hallott kifejezés a fenntarthatóság, mely fogalom rendkívül összetett és szerteágazó, az élet valamennyi területén megjelenik. Az ENSZ „Közös Jövők” jelentésének nyilvánosságra hozatalától (1987) válik egyre ismertebbé a közgondolkodásban is. A fogalom mögött az az elv fogalmazódik meg, hogy az emberiség jelenkori szükségleteinek olyan fajta kielégítését helyezi előtérbe, amely a környezeti és természeti erőforrások megőrzését teszi lehetővé a következő generációk számára. Kiemelt szerepet kap a pedagógiai gyakorlatban is, melynek beépítése az oktatás-nevelés egész folyamatába az oktatás minden szintjén meg kell, hogy jelenjen (Kövecsesné–Lampert 2018). Vizsgálódásunk tárgya, hogyan, miként lehet a zenehallgatás, valamint az azzal kapcsolatos tevékenység is fenntarthatóbb.

1. Szakirodalmi áttekintés

A zene az emberek mindennapi életének mindenütt jelenlévő kísérője. A zenehallgatási szokások az elmúlt évszázadok során azonban jelentősen átalakultak, megváltoztak. Váradí Judit *A zenehallgatás társadalmi dimenziói* című írásában a 18. század végére teszi azt a fordulópontot, amikor is útjára indultak a nyilvános koncertek – befolyásolva a zene irányát, változását, elterjedését, valamint a zene hallgatásának szokásait, megnyilvánulási formáit is (Váradí 2022). A korábbi évek hangversenyéletének legnagyobb hátránya az volt, hogy ezek a zenei események többnyire zárt ajtók mögött folytak, a közönség csupán a zenészeket támogató mecénások, főurak közül került ki (Dobszay 1984). Ez a fordulópont viszont nemcsak a közönség összetételében hozott változást, hanem a zenéhez való hozzáállásban, a befogadói attitűdben is. Míg a 18. században a koncertek inkább társasági eseményként funkcionáltak, „*a közönség hangosan beszélgetett, járkáltak ki és be a teremből, az előadás alatt ételt és italt fogyasztottak, dohányoztak, az előadást ritkán tisztelték meg figyelemmel*” (Váradí 2022), addig a 19. század közönsége már érdeklődést mutatott a fellépő zenész és a zeneszerző iránt. Egyre fontosabbá vált a megszólaló zenemű, „*a közönség csendben ülve, figyelmesen hallgatta az előadást*” (Váradí 2022). A 20. század további változásokat hozott. A tömegkommunikációs eszközök megjelenése és elterjedése egy olyan tömegkultúra kialakulását eredményezte, amelynek keretei között – követve a trendek, divatok változását – tértől és időtől függetlenül bárhol és bármikor hallgatható a zene, kialakítva ezzel egy passzív kulturális fogyasztói attitűdöt. A zenehallgatási csoportok kategorizálása Theodor Adorno zeneesztéta, filozófus nevéhez fűződik, aki szerint több zenehallgatási típus létezik. Első csoport a „*szakértő*” csoport, amely képes zenei füllel érteni, érezni a zenét, képes formailag, harmóniailag is átlátni a hallottakat. Következő szinten a „*jó hallgatók*” állnak, akik még mindig magasabb szinten képesek értelmezni a zeneműveket, mint az átlagos érdeklődő. Adorno a nyelvhasználókhöz hasonlítja ezt a típust: „*olyasféleképpen érti a zenét, ahogy valaki a saját anyanyelvét érti, még ha nyelvtanáról vagy mondattanáról semmit vagy csak keveset tud is*” (Adorno 1962). A harmadik kategória a „*kultúrhallgatóké*”, akik szívesen járnak koncertekre, sok zenét hallgatnak, jártasak a zenetörténetben. Az „*emocionális hallgatók*” azok, akik a zenében az érzelmre ható funkciót keresik. A zenehallgatók következő csoportját azok alkotják, akik csupán „*szórakozásként*” tekintenek a zenehallgatásra, nincs konkrét elvárásuk a zenével kapcsolatban, azt hallgatják, ami van, amit kapnak. Az utolsó csoport a „*zenei iránt*

közönyösek” csoportja, akiknél a zene semmiféle érzelmet nem vált ki, semleges számukra, nem keresik az alkalmat a zenehallgatásra (Adorno 1962).

Ez utóbbi két kategória az, ahol az iskolai zenehallgatásnak fontos feladata van, hiszen megalapozhatja a művészi zene felé fordulást, segítséget adhat az ízlésformáláshoz, a zenei stílusokban és műfajokban való tájékozódáshoz, hogy jó zenehallgató váljék belőlük.

2. Módszertan

Kutatásunkban a „passzív fogyasztói attitűd” jelenségére két kérdést fogalmaztunk meg: egyrészt, hogy hogyan hallgassunk, hallgattassunk zenét, másrészt, hogy mivel, milyen eszközökkel hallgassunk, hallgattassunk zenét?

2.1. Hogyan?

A kérdés megválaszolása előtt azonban érdemes tisztázni, mit is értünk zenehallgatás alatt. A zenehallgatás az egyik legáltalánosabb emberi cselekvés. A fogalom azt jelenti, hogy a hallgatót valamilyen zenei hatás éri, amely lehet maradandó, emlékezetes, illetve felszínes is. Hatással van az érzelmekre, hiszen a zene képes felvidítani, inspirálni, megnyugtatni, összehozhat embereket, közösségi élményeket teremthet, kreativitást fejleszt, relaxációs funkcióval bír. A hallásfejlesztés szempontjából is fontos, elhanyagolhatatlan a zenehallgatás, hiszen ezáltal ismerik meg a gyerekek a halk-hangos, lassú-gyors fogalmakat, a hangszerek megszólaltatása során megpróbálják a mozgásukat is ehhez igazítani. Kísérletek bizonyítják, hogy egy mű ismerete és az ismétlődés egyaránt növelheti egy zenemű tetszését, pozitív érzelmeket válthat ki a hallgatóból (Burián 2009: 38). A zenehallgatás típusait két kategóriára oszthatjuk: *aktív* és *passzív* zenehallgatás, azonban megjelennek további kategóriák is a szakirodalomban, mégpedig a *kreatív*, valamint az *alkotó* zenehallgatás.

Az *aktív* zenehallgatás alatt olyan tevékenységet értünk, amikor a hallgató képes hosszabb ideig koncentrálni követni a zenei folyamatokat, bele tud helyezkedni a hallgatott zene hangulatába. Ez tehát egy aktív folyamat, amely tartalmazza a zeneművekre adott egyedi, megismerő, megértő és érzelmi reakciót is. Laczó Zoltán szerint ez „*nagyon komoly tudati aktivitás, a szellemi energiák mozgósítását kívánja meg*” (Laczó 1987: 109). A zenehallgatás folyamata rendkívül bonyolult és összetett, „*megköveteli az elmélyült gondolkodást*” (Abramo 2014, idézi Lehotka 2021).

A *passzív* zenehallgatás során a zenei anyag véletlenszerű, nem gondosan megválogatott, a hallgató nincs is tudatában annak, hogy mit is hallott. Zene szól a bevásárlóközpontokban, az autóban. „*A mindenhol jelenlévő zene »válogatatlanul« ér minket*” (Laczó 1984), ahogy Szőnyi Erzsébet fogalmaz: „*vastag függönyként borul a zene*” (Szőnyi 1984). Ugyancsak Laczó Zoltán „*zajkulisszának*” nevezi a jelenséget (Laczó 1984). Ennek a típusú zenehallgatásnak a legmegfoghatóbb definíciója, hogy ezek a hallgatók hallják ugyan a zenét, de nem figyelnek rá, sem értelmi, sem érzelmi hatást nem vált ki belőlük a zene (Lehotka 2020: 99).

Kreatív zenehallgatásról akkor beszélünk, amikor is a zenehallgatással egy időben olyan cselekvés zajlik, ami nem kifejezetten zenei tevékenység. Ennek a dolgozatnak nem témája részletesebben bemutatni a Kokas Klára nevéhez fűződő Kokas-módszert, de ha a kreatív zenehallgatásról beszélünk, a neve megkerülhetetlen, hiszen módszerének egyik alappillére, hogy a résztvevők a hallgatott zene alatt mozgással, improvizatív tánccal fejezzék ki a zene által keltett érzelmeiket (Deszpot 2009). Ez különösen fontos, hiszen a mozgással kísért zenehallgatás vagy a mozgással végzett éneklés „*serkenti a zene agyi feldolgozását*” (Nemes 2016).

Vannak azonban olyan esetek, amelyek alkalmával kettő vagy akár több zenei cselekvés történik egy időben. Ezt nevezzük *alkotó zenehallgatásnak*, ami alatt a kreatív zenehallgatással ellentétben egy másik zenei cselekvés történik. Ilyen például, ha ritmust tapsolunk, vagy testritmussal kísérik az adott zeneművet, vagy hangszereket használunk a zenei folyamatok

megismeréséhez. Az *alkotó zenehallgatás* egy személyes folyamat, melyben nincsenek jó vagy rossz megoldások.

2.2. Mivel?

A fenntarthatóságra nevelés korunk legfontosabb feladatai közé tartozik. Joggal merülhet fel a kérdés, vajon hogyan járulhat ehhez hozzá az ének-zenei nevelés, melynek színtere egyaránt lehet a szülői ház, egy-egy zeneiskolai foglalkozás avagy közismereti ének-zene óra. A házi készítésű hangszerek barkácsolása és megszólaltatása a tevékenység interdiszciplináris volta révén olyan pedagógiai, környezeti és művészeti értékkel bír, amely a hagyományok megőrzése mellett, de az innovatív gondolkodásmód eszközével segít interiorizálni a fenntarthatóság iránti elkötelezettséget.

A hangszerkészítés mint pedagógiai eszköz a nemzetközi irodalomban elsősorban a környezettudatosságra nevelés vonatkozásában jelent meg (Tsakirido 2022: 68–80; Foster–Sutela 2024: 99–111).¹ A hazai szakirodalomban a témát a hagyományos, népi hangszerkészítés szemszögéből vizsgálták a legtöbben (Árgány 2023: 1–55).

A tanulmányok szerzői elsősorban a zenei nevelés korai szakaszára koncentráltak. Ugyanakkor a különböző alapanyagok újra hasznosításának tudatosítása mellett a hangszerkészítésnek minden életkorban számtalan pedagógiai előnye van. A barkácsolás folyamata serkenti a kreatív gondolkodást. Emellett a gyerekek számára az önkifejezés egyéni eszköze is lehet. Az elkészült hangszer zenei élményt ad. A gyerekek változatos hangszíneket és ritmusokat ismerhetnek meg.

A hangszerkészítés folyamata tehát nemcsak aktív, kreatív zenehallgatás, hanem a tevékenység összetettsége révén kiváló képességfejlesztő eszköz is. Az ilyen tevékenységek javítják a finommotoros készségeket, a problémamegoldást és a kezűgyességet, emellett szociális kompetenciáik fejlesztéséhez is hozzájárulnak.

Ha a gyerekek teljes mértékben részt vesznek a zenei alkotó folyamatban, akkor nemcsak a tanuláshoz való természetes képzelőerejüket, hanem a csoportmunkához történő hozzáállásukat is fejleszthetjük.

Hangkeltésük módja szerint a hangszerek különbözőek:

- a levegő rezgése (aerofon hangszerek),
- a megfeszített húr rezgése (kordofon hangszerek),
- a kifeszített hártya rezgése (membranofon hangszerek),
- a rugalmas, merev test rezgése (idiofon hangszerek),
- az elektronikusan előállított rezgések (elektrofon hangszerek) állítják elő a hangot (Hornbostel–Sachs 1914: 553–590).

Természetes és újrafelhasznált anyagokból is készíthetünk szinte mindegyik hangszercsoporthoz tartozó hangszert. Az alábbiakban – a teljesség igénye nélkül – jógyakorlatokat szeretnénk bemutatni a zenehallgatás eszközeinek elkészítésére.

3. Zenei eszközök természetes anyagokból²

A fatörzsek, vastagabb faágak lehetnek eleve üregek, avagy kialakíthatunk hangzó teret, amelyet bőrrel vagy más természetes anyagból készült membránnal fedünk be. Ezt dobként használhatjuk akár eredeti, természetes helyükön, azaz szabadterén. Egy kirándulás alatt gyűjthetünk gallyakat, melyek egymáshoz ütögetésével imitálhatunk tikfát. Két fagally is lehet

¹ Vö. Hangszerépítés újrhasznosított anyagokból. <https://musik-kreativ-plus.eu/hu/teaching-modules/vallalkozoszellem-az-osztalyteremben/2-elem-hangszerepites-ujrahasznositott-anyagokbol/> <https://musik-kreativ-plus.eu/hu/teaching-modules/vallalkozoszellem-az-osztalyteremben/2-elem-hangszerepites-ujrahasznositott-anyagokbol/> (letöltve: 2025.01.29.)

² Szemléltető képeinken a győri Széchenyi Egyetem Apáczai Csere János Karának Gyógypedagógia szakos hallgatói által készített hangkeltő eszközök láthatóak.

ütős hangszer. Gallyak vagy kövek nagyságrendbe állításával akár szabadtéri metallofont is építhetünk. Ez a tevékenység a kézügyesség fejlesztése mellett a térérzékeléshez járulhat hozzá. Ugyanígy lehet ütős vagy zörgetős hangszert alkotni falevelekből összeállított rázókéval. Két fűszál segítségével utánozhatjuk a madarak csicsérgését vagy a szél susogását, így játékosan tanulva a természet hangjait és ritmusát.

Hosszabb, üreges ágból – tölgyből vagy szilvafából – furulyát készíthetünk. Az ágra kerülő lyukak elhelyezkedését improvizálhatjuk, de vehetünk mintát a klasszikus, germán furulya vagy népi furulyák furattávolságáról is.

Ez a feladat a matematikai mérések gyakorlásánál is előnyös lehet. A shakerek, azaz 'rázókéák' nagyon egyszerűen előállíthatók.³ Kagylók, dióhéj, kagylók tölthetők meg a természetben megtalálható apró kavicsokkal vagy magvakkal, rizzsel. A mákgubó avagy a magvakat tartalmazó száraz vagy kemény héjú termések önmagukban is ritmushangszerek. Különböző méretű csigákból, nagyobb kagylókból fúvós hangszer készíthető.

1. ábra: Mákgubó-rázóka
Forrás: saját szerkesztés

³ A magyar néphagyomány különleges tárháza a természetes anyagokból készült hangszereknek. Mivel taglalásuk meghaladná tanulmányunk terjedelmét, tárgyalásuktól eltekintünk. Bővebben: Árgány 2023: 29–30.

2.ábra: Metallofonok fagallyakból és kövekből
Forrás: saját szerkesztés

3. ábra: Szabadtéri fa-harangjáték
Forrás: saját szerkesztés

4. ábra: Rázóka dióhéjból
Forrás: saját szerkesztés

5. ábra: Rázóka kagylóhéjból
Forrás: saját szerkesztés

6. ábra: Szabadtéri, álló facimbalom
Forrás: saját szerkesztés

7. ábra: Csörgő dióhéjból
Forrás: saját szerkesztés

8. ábra: Kisdob vastag faágakból
Forrás: saját szerkesztés

9. ábra: Ujj-kasztanyetta dióhéjból
Forrás: saját szerkesztés

4. Zenei eszközök újrahasznosított anyagokból

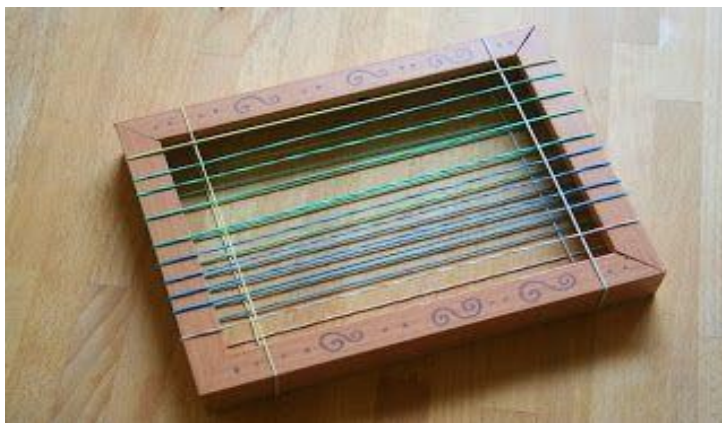
A környezettudatos hangszerkészítés és az ehhez kapcsolódó pedagógiai kutatások mellett számtalan hasznos, gyakorlati ötletet találhatunk a világhálón. Szinte nincs olyan anyag, amelyből ne lehetne zenei eszközként alkalmazható tárgyat alkotni. Itt kerül előtérbe a közismereti zenetanítás szerepe a kortárs zene kreatív befogadására való képesség, az előítéletektől mentes, elfogadó, rugalmas gondolkodásmód kialakításában. A háztartásban fellelhető tárgyak kifogyhatatlan forrásai az effajta találékonyságnak.

Üres PET-palackokat, csomagolóanyagokat, alumíniumdobozokat, tejesdobozokat különböző, apró anyagokkal megtöltve eltérő hangszínű hanghatásokat kaphatunk. A hang minősége függhet a palackok méretétől, nagyságától és a bele töltött anyag szemcsésségétől. Markánsan eltérő hangot adhat a homokkal megtöltött fémpalack, mint a szögekkel teli üveg. Az üreges csövekből esőbot, a *boomwackers*hez hasonló hangszer, kisdob-készlet vagy fúvós hangszer készíthető. Népi hagyományunkban is él a konyhai eszközök, kanalak, lábosok vagy bádogkanna hangszerként történő használata (Szuhay 1999: 26).

Két fakanál összecsapásával egyszerű ritmushangszert készíthetünk. A gyerekek díszíthetik a kanalakat festékkel, szalvétatechnikával vagy matricákkal. A vízzel félig megtöltött palackokban az egyes hangok a vízmennyiség változtatásával hangolhatók, így egyszerű fúvós hangszert alkothatunk, és akár tantárgyközi pedagógiai célokat is szolgálhatnak.

A háztartási hulladék témánk szempontjából a találékonyság különösen gazdag bázisa. Különböző méretű dobozokat használva készíthetünk dobokat. A doboz tetejét fedjük le vékony hártáival vagy fóliával, hogy rezonáló felületet kapjunk. Régi fémedények (például konzervdobozok) érdekes hangeffekteket hoznak létre fakanalakkal. Hasonló hangszereket készíthetünk az automatákból maradt műanyag- vagy papírpoharokból. Kiürült kávé- vagy süteményes dobozokat felhasználva rengeteg szórakoztató hangszert lehet készíteni, mindössze a henger alakú dobozra és pár díszítőeszköze van szükségünk. A fedőket megfordítva és a dobozra ráragasztva remek dobokat lehet létrehozni, vagy – ha rizzsel feltöltjük – esőbotként is zenélhetünk vele. Ezenkívül sok más – a háztartásunkban fellelhető, hulladékként végző – tárgyat használhatunk különféle hangszerek készítéséhez a papírhengertől kezdve a hajcsatokig. A lehetőségek tárháza szinte végtelen. Hullámkartonból gitárt vagy akár zongorát is készíthetünk. Hajtsunk ki egy régi hajpántot, rögzítsük az egyik végét, és húzzuk meg a másik végét. A *kalimba* vagy a doromb működik ezen az elven. A felújításokból származó fel nem használt réz- vagy műanyag csövek, akárcsak a szívószálak, például remek alapanyagok egy furulyához vagy pánsíphoz.

A hagyományörzés mellett az új fejlesztésű hangszerek megszólaltatása bír kiemelt pedagógiai jelentőséggel, mivel szabad teret ad a gyerekek kreativitásának.

10. ábra: Pszaltérium keretre húzott fonalából vagy befőttesgumiból
Forrás: saját szerkesztés

11. ábra: Gitár befőttesüvegzáró tetőkből, háztartási hulladékból, fagylaltos pálcikákból és befőttesgumbiból
Forrás: saját szerkesztés

12. ábra: Fogas-hárfák
Forrás: saját szerkesztés

13. ábra: Barkácsolt psaltériumok
Forrás: saját szerkesztés

14. ábra: Rázókák és csörgők újrahasznosított anyagokból
Forrás: saját szerkesztés

15. ábra: Dobok újrahasznosított anyagokból
Forrás: saját szerkesztés

16. ábra: Dobkészlet
Forrás: saját szerkesztés

17. ábra: Facimbalmok építési hulladékból és fagylaltos pálcikákból
Forrás: saját szerkesztés

18. ábra: Víziorgona
Forrás: saját szerkesztés

19. ábra: Ujjcintányér kupakból és hulladékpapírból
Forrás: saját szerkesztés

20. ábra: Csörgődob
Forrás: saját szerkesztés

21. ábra: Barkácsolt kalimba fagyaltos pálcikákkal
Forrás: saját szerkesztés

22. ábra: Pánsíp és trombita műanyag - és fürdőszobai hulladékokból
Forrás: saját szerkesztés

23. ábra: Esőbotok építési hulladékból
Forrás: saját szerkesztés

5. A fenntartható zenehallgatás

A fenntartható zenehallgatás az iskolában különböző módokon valósítható meg. Íme néhány ötlet.

Az internetes megosztóportálok segítségével történő zenehallgatás a környezetbarát megoldások közé tartozik, mivel a digitális zenehallgatás a fizikai formátumokkal szemben (pl. CD-k, bakelitlemezek) csökkentheti a hulladéktermelést. Ugyanakkor használjunk zenei streamingszolgáltatásokat, amelyek környezetbarát adatközpontokat használnak, mint például a Spotify vagy az Apple Music.

Tartsunk olyan iskolai programokat, amelyek a fenntarthatóságot és a környezettudatosságot népszerűsítik a zene révén, például ilyen az ököpszichológiai témájú dalok feldolgozása. A fenntartható anyagokból készített zenei eszközök barkácsolása és a közös zenélés lehet ennek a programnak a része. Rendezhetünk zenei eseményeket szabadterén, kihangsúlyozva a természethez való kapcsolódást és a környezetvédelmet. Szervezzünk olyan foglalkozásokat, ahol a diákok megtanulhatják, hogyan készíthetnek fenntartható zenei projekteket, például újrahasznosított anyagokból hangszereket.

Ösztönözzük a diákokat, hogy régi vagy használt hangszereket újítsanak fel, ezzel csökkentve az új eszközök piaci igényét. Kérjük meg a diákokat, hogy írjanak saját dalokat vagy dalfeldolgozásokat, amik a fenntarthatóságról szólnak. Ezek a módszertani eljárások segíthetnek tehát abban, hogy a zenehallgatás élménye fenntarthatóbbá, környezettudatosabbá váljon a közoktatásban és az alapfokú zeneoktatás területén.

Összegzés, eredmények, következtetések

Az elmúlt évtizedekben a zenehallgatás a tömegek, főként a fiatalok napi gyakorlatává vált, ugyanakkor a művészi értékű zene hallgatása elenyésző. Írásunkban arra kerestük a választ, hogy miként lehet az alsó tagozatos ének-zene órákon történő zenehallgatást fenntarthatóbb hangszerekkel színesíteni. Tettük ezt azért, mert hisszük, hogy az iskolai énektanítás egyik kiemelt feladata és felelőssége, hogy a jövő generációit passzív zenefogyasztó helyett tudatos, a zenét értő, érző és szerető zenehallgatóvá nevelje. Ehhez nyújthatnak segítséget az újrashasznosított hangszerek, amit szinte bármiből – vagy minimális anyagi ráfordítással – lehet előállítani. És amennyiben ezeket a hangszereket alkalmazzuk az alkotó zenehallgatás során, tettünk még egy lépést a zene megszerettetése, megértése felé. Fontos azonban szem előtt tartani, hogy a gépzene hallgatása mellett az élőzene hallgatása sem elhanyagolható, amely lehet akár a tanár éneke, hangszerjátéka, illetve ez a hangszeren tanuló diákok részvételével valósítható meg legkönnyebben.

„A zene szubjektív. Nem vagy köteles szeretni mindent, amit hallasz, de ha szeretsz valamit, és megmozgat, nyertél. [...] A zene a tiéd.” (Daniel Nathan Leone)

Irodalom

Adorno, T. 1962. Einführung in die Musiksoziologie. II. fejezet. A zenével kapcsolatos magatartás típusai.

http://szociologia.eu/sites/default/files/hir_csatolmanyok/theodor_adorno_a_zenevel_kapcsolatos_magatartas_tipusai.pdf (letöltve: 2025.01.21.)

Burián M. 2009. A virtuális polifónia kaotikus permutációinak felismerése és kreatív alkalmazása. Egy új koncepció körvonalai az énektanítás kezdő szakaszában. *Új pedagógiai szemle* 59(7).

http://epa.oszk.hu/00000/00035/00134/pdf/EPA00035_upsz_200907_035-046.pdf (letöltve: 2025.01.21.)

Deszpot G. 2009. Zenei átváltozás. Kokas Klára komplex művészeti programja, mint pedagógia és terápia. *Parlando* 51(6): 5–11. <https://www.parlando.hu/2009-6-02-03-Kokas-Klara-1.htm> (letöltve: 2025.01.21.)

Dobszay L. 1984. *Magyar zenetörténet*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Dobray I. 1983. *A zenehallgatás feladatrendszer és módszere*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Dr. Árgány B. 2023. „Hang-szereljünk!” *Gyermekhangszerek készítése a „pettyegetőtől” a „tüttyügetőig”*. Magyar Kultúra Kiadó.

Foster, R.–Sutela, K. 2024. Ecosocial approach to music education. *Music Education Research* 26(2): 99–111. DOI: 10.1080/14613808.2024.2319586. (letöltve: 2025.01.29.)

Gyöngy K. 2022. *Első lépések a művészetek felé. I.-II.* Budapest: Ludovika Egyetemi Kiadó.

Hornbostel, E. M. von–Sachs, C. 1914. Systematik Der Musikinstrumente. Ein Versuch. *Zeitschrift Für Ethnologie* 46(4-5): 553–90. <http://www.jstor.org/stable/23031207>. (letöltve: 2025.01.21.)

István L. 1994. *Korondi gyermekhangszerek*. Kecskemét: Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Múzeumainak Igazgatósága.

Kövecsesné Gósi V.–Lampert B. 2018. A környezetpedagógia gyakorlata a tanítóképzésben. *Alkalmazott Műszaki és Pedagógiai tudományos folyóirat* https://real.mtak.hu/81198/1/36-54_37-Cikk-101-1-6-20180624.pdf (letöltve: 2025.01.21.)

Laczó Z. 1984. *Zenehallgatás az általános iskola alsó tagozatában*. Budapest: Tankönyvkiadó.

Laczó Z. 1987. Zenehallgatás. In: Lukin L.-né–Lukin L.–Laczó Z. *Ének-zene 7-8. osztály*. Budapest: Tankönyvkiadó.

- Lehotka I. 2020. Zenehallgatási anyag és az ehhez kapcsolódó megfigyelési szempontok az alsó tagozat általános tantervű osztályainak ének-zene tankönyvei alapján. *Iskolakultúra* 30(3). <http://www.iskolakultura.hu/index.php/iskolakultura/issue/view/1701> (letöltve: 2025.01.21.)
- Lehotka I. 2021. Aktív és passzív zenehallgatási módok közötti lehetséges kategóriák. *Parlando* 2. https://www.parlando.hu/2021/2021-2/Lehotka_Ildiko.pdf (letöltve: 2025.01.21.)
- Nemes László N. 2016. Beszámoló előadás az „Aktív zenetanulás énekléssel és mozgással – módszerek és ezek hatásvizsgálata” c. kutatás tervezéséről. *Parlando* 5. <http://www.parlando.hu/2016/2016-5/Nemesprojekt.htm> (letöltve: 2025.01.21.)
- Szőnyi E. 1984. *Kodály Zoltán nevelési eszméi*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Szuhay P. (1999): *A magyarországi cigányok kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Budapest: Panoráma Kiadó. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/a_magyarorszag_i_ciganyok_kulturaja_etnikus_kultura/index.htm (letöltve: 2025.01.29.)
- Tsakiridou, H. 2022. Making homemade musical instruments out of every-day recycled materials. *Hellenic Journal of Music, Education and Culture* 11: 68–80 (letöltve: 2025.01.29.)
- Váradi J. 2022. A zenehallgatás társadalmi dimenziói <https://music.unideb.hu/zenehallgatas-tarsadalmi-dimenzioi> (letöltve: 2025.01.21.)